

УДК 371.8.062

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

О. П. Корольова

У статті розглядаються компоненти культури педагогічного спілкування (КПС), за їх допомогою виокремлюються показники КПС. Описуються рівні КПС на основі виокремлених критеріїв.

Ключові слова: культура педагогічного спілкування, компоненти, показники, критерії, рівні КПС.

Загальна постановка проблеми

Сучасний етап базової та повної шкільної освіти передбачає гуманізацію і демократизацію навчального процесу, що має двобічний характер: взаємодію вчителя та учня. Взаємодія у навчальному процесі реалізується за рахунок педагогічного спілкування. Якість педагогічного спілкування виявляється у професійній поведінці вчителя. У структурі культури професійної поведінки важливі всі показники для характеристики вчителя, хоча індивідуальність кожного вчителя, своєрідність його особистості, особливості характеру накладають відбиток на виявлення його культури. Тому виявлення критеріїв та оцінка рівнів культури педагогічного спілкування набувають актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

На основі здійсненого аналізу психолого-педагогічної літератури можемо стверджувати, що питанню виокремлення критеріїв виявлення культури педагогічного спілкування не було приділено значної уваги. Це сталося через те, що поняття „культура педагогічного спілкування” визначалося описово, тому не було потреби оцінювати рівні даного явища. Але останнім часом в умовах гуманізації освіти культура педагогічного спілкування вчителів та рівні її оцінювання набули значущості. Учені-педагоги виокремлювали критерії та рівні умінь педагогічного спілкування (А. Москаленко), критерії та рівні сформованості стилю педагогічного спілкування (Є. Яфарова), характеризували та класифікували рівні спілкування як соціально-педагогічної взаємодії (В. Филипчук), критерії та рівні комунікативних вмінь викладачів (Т. Шепеленко), рівні культури педагогічного спілкування майбутніх учителів іноземної мови (С. Рябушко).

Метою даної статті є: 1) визначення показників культури педагогічного спілкування; 2) з'ясування критеріїв культури педагогічного спілкування; 3) виокремлення рівнів культури педагогічного спілкування за визначеними показниками.

Оскільки культура педагогічного спілкування є частиною професійно-педагогічної культури, то вважаємо, що за системно-структурним підходом, можемо взяти за основу структурні компоненти загальної професійно-педагогічної культури для визначення критеріїв діагностування рівнів культури педагогічного спілкування. Скори-

стеуємося класифікацією компонентів професійно-педагогічної культури, яку розробили В. Сластьонін й І. Ісаєв у статті „Профессионально-педагогическая культура”, де визначено такі компоненти: аксіологічний (сукупність педагогічних цінностей, створених впродовж століть), особистісний (специфічний спосіб реалізації індивідуально-суттєвих зусиль), технологічний (специфічний спосіб педагогічної діяльності), евристичний (прояв педагогічної творчості) [6;с. 117].

Аналогічно, виходячи зі структури культури педагогічного спілкування, виокремимо чотири відповідних критерії її сформованості: аксіологічний, особистісний, технологічний, евристичний. Очевидно, що розвиток культури педагогічного спілкування викладача повинен знаходитися в руслі загальнокультурної та й соціальної тенденції, але разом з цим критерії культури педагогічного спілкування необхідно розглядати у професійному контексті, крізь призму професійних вимог.

Як відомо, критерій виявляється на основі системи показників. Поняття „показник” не включає в себе всебічність виміру й не містить необхідних властивостей для повної характеристики того чи іншого явища[1;с. 838]. Показники відображають окремі властивості явища й служать засобом накопичення кількісних та якісних даних для критеріального аналізу. Спираючись на роботи вчених Є. Клімова, Н. Кузьміної, А. Реан, Л. Столяренка [3,5,7], інтегрувавши знання, вміння й особистісні ознаки найбільш вагомими для викладача, виокремимо 6 основних блоків показників культури педагогічного спілкування:

1. Спеціально-професійні знання (з психології, педагогіки, методики, спеціально наукових дисциплін) та дидактичні здібності й навички.

2. Науково-пізнавальні потреби, когнітивні здібності, гностичні вміння, потреба в самоосвіті й самовдосконаленні, інтелектуальність й логічна культура; володіння загальною методологією пізнання, мислення.

3. Комунікативні здібності, вміння й навички (здатність розуміти характер і міру свого впливу на учня, встановлювати педагогічно й психологічно адекватні форми стосунків з учнями, проявляти міру вимогливості в залежності від індивідуальних й групових особливостей учнів, створювати потрібний психологічний настрій під час навчального процесу.)

4. Організаційні здібності й навички (раціональна організація власного часу, навчального процесу взагалі й, зокрема, окремих видів і форм діяльності учня, вміння планувати; вміння організувати системний й систематичний контроль і корекцію самостійної пізнавальної діяльності учнів).

5. Соціально-моральні й естетичні властивості, емоційно-вольові, ціннісно-мотиваційні, нормативні.

6. Громадянські властивості (політико-правова грамотність, розуміння професійного обов'язку й відповідальності перед суспільством і державою).

Разом з тим, структура й критерії культури педагогічного спілкування вчителя іноземної мови, підпорядковуючись загальним закономірностям професійного розвитку вчителя, мають особливості, обумовлені діалектикою загального і часткового, специфікою предмета професійної діяльності. Це знаходить своє відображення як у змісті знань, так і в формах їх виявлення.

Вчитель іноземної мови, перш за все, повинен володіти, на думку Н. Гальської, здатністю ефективно здійснювати свою педагогічну діяльність. Зазначена здатність складається із сукупності професійних знань, вміння використовувати їх на практиці, переносити набуті знання та вміння у нові умови навчання, а також позитивне ставлення до своєї професійної діяльності [2; с. 17]. Тобто, вчений вважає, що вчитель іноземної мови має володіти знаннями предмета, вміннями його викладати, позитивною мотивацією викладацької діяльності й готовністю вдосконалювати свої професійні знання та вміння.

Тому на основі вимог до окремих структурних компонентів культури педагогічного спілкування ми відділяємо наступні критерії з притаманними їм показниками, а саме:

Аксіологічний критерій виявляється на основі наступних показників:

- наявність потреби й мотивації до комунікативної діяльності;
- рівень стабільності професійних інтересів;
- особистісні якості (емпатія, такт, співчуття, любов до дітей);
- здібності (загальні, професійно-педагогічні, емоційні, прогнозування).

Особистісний критерій виявляється на основі знань:

- вікових та індивідуальних властивостей учнів;
- прийомів взаємодії з колективом й окремою особистістю;
- основ іміджмейкерства (зовнішній вигляд вчителя);
- прийомів самовиховання й саморегуляції власної комунікативної діяльності.

Технологічний критерій виявляється на основі наступних умінь:

- моделювання кожної ситуації спілкування з учнями;
- керування спілкуванням дітей;
- знаходження адекватних засобів для передачі змісту спілкування;
- аналізу використаної системи спілкування й уточнення наступної ситуації спілкування.

Евристичний (творчий) критерій виявляється на основі таких вмінь та показників:

- прогнозування розвитку особистості дитини;
- гнучкість й нетрадиційність рішень та поведінки у професійній взаємодії;
- критичний розгляд інновацій через призму культурних норм;
- культурний розвиток власної індивідуальності та індивідуальності учня;

Однією з найважливіших умов успішного розвитку культури педагогічного спілкування є виявлення рівня його сформованості. Суть рівня визначається за ознакою присутності (кожний наступний рівень зароджується та має основу в попередньому) [1; с. 1032]. Тому у процесі переходу якості, що формується, на більш високий рівень ознаки якості попереднього рівня не зникають, а перевтілюються. Слід підкреслити, що в умовах гуманітаризації навчального процесу від учителя іноземної мови вимагається не тільки простий набір знань, вмінь, навичок, властивостей й індивідуальних властивостей педагога для викладання свого предмета. Кожен учитель має володіти культурою педагогічного спілкування, оскільки педагогічне спілкування — це інструмент педагогічної діяльності, а культура, в одному зі своїх значень — „найвищий рівень володіння будь-якою діяльністю” [1; с. 472]. Тому від рівня володіння інструментарієм педагогічної діяльності залежить якість викладання іноземної мови і рівень культури педагогічного спілкування. Дивись рис.

Взаємозв'язок критеріїв та рівнів КПС

Визначені критерії культури педагогічного спілкування покладено в основу виокремлення чотирьох рівнів розвитку культури педагогічного спілкування: високого, індивідуально-творчого; достатнього, професійно-творчого; середнього, професійно-адаптивного; низького, непрофесійно-репродуктивного. Виділеним чотирьом рівням сформованості культури педагогічного спілкування були розроблені певні якісні характеристики.

Учитель, який володіє високим, індивідуально-творчим рівнем культури педагогічного спілкування любить дітей, захищає їх права, проявляє доброту та повагу до кожного учня, має авторитет серед дітей і батьків; він розуміє психологію учня, використовує розумні вимоги до організації навчання і виховання, вміє аналізувати навчальну ситуацію; педагогічне спілкування такого вчителя обумовлюється з урахуванням особливостей суб'єкта виховання; в діяльності вчителя мають місце елементи своєрідності й новаторства, вчитель цікавиться наукою, вміє вибирати і розробляти оригінальні технології та індивідуальні програми навчання, має індивідуальний творчий почерк, вдосконалює систему власної діяльності, має авторські методичні розробки, бере участь у науково-дослідницькій діяльності.

Достатній, професійно-творчий рівень вчителя характеризується мотивами педагогічних ефективних дій; педагогічні дії професійно усвідомлені, але мають нагідний характер, при цьому має місце достатній рівень психологічної готовності до виконання педагогічних дій; професійну взаємодію такий вчитель виконує з використанням наукових знань й аналізу педагогічної ситуації, але наукова компетентність виявляється частково; особистісно-професійні якості відповідають загальним вимогам, але ство-

рення етичних і естетичних умов не завжди успішне; педагогічні дії мають своєрідність, але переважають стереотипні форми; вчитель домагається позитивних результатів у навчанні й вихованні, хоча у творчому пошуку бере участь несистематично, задовольняється тим, що досягнуто.

Учитель із середнім, професійно-адаптивним рівнем культури педагогічного спілкування відрізняється мотивами педагогічних дій, які несуть часткову спрямованість, педагогічні дії професійно слабо усвідомлені, має місце низький рівень психологічної готовності до виконання педагогічних задач; педагогічний вплив здійснюється без достатнього використання наукових джерел, аналіз педагогічної ситуації виконується частково через брак психолого-педагогічної наукової бази; педагогічне спілкування не завжди відповідає цілі; вчитель діє за аналогією, копіює звичний спосіб організації педагогічної взаємодії, відчуває брак у прогнозуванні реакції з боку учнів; вчитель не має потреби у творчому розвитку, отримує невеликі результати в навчанні й вихованні.

Низький, непрофесійно-репродуктивний рівень культури педагогічного спілкування вчителя характеризується мотивами педагогічних дій, які мають часткову спрямованість, педагогічні дії не усвідомлюються, має місце низький рівень психологічної готовності до здійснення педагогічного спілкування не тільки з учнями, але й з колегами; професійна взаємодія характеризується недостатнім рівнем наукових знань; педагогічне спілкування не завжди відповідає цілі; узагальнені комунікативні вміння у вчителя розвинені недостатньо, вміння організувати спілкування з учнями, в основному базуються на життєвому досвіді, виявляється невідповідність педагогічних дій педагогічній ситуації; вчитель не має достатньої опори на професійні знання, уникає творчого пошуку.

Висновки

На основі визначених показників та критеріїв культури педагогічного спілкування для досягнення високого, індивідуально-творчого рівня необхідно забезпечити у навчальному процесі:

- наявність суттєвої потреби у комунікативній діяльності;
- психолого-педагогічні знання закономірностей педагогічного спілкування;
- володіння індивідуальним стилем викладання;
- наявність індивідуальної творчої реалізації.

Культура педагогічного спілкування не є вродженою якістю особистості, а виявляється в результаті засвоєння професійного досвіду і відповідних знань, умінь і навичок. Зазначена якість властива вчителю іноземної мови як суб'єкту безпосередньо в педагогічній діяльності.

Резюмуючи сказане, маємо підкреслити, що саме система післядипломної педагогічної освіти має допомогти вчителям у розвитку культури педагогічного спілкування.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. — 1440 с.

2. Гальскова Н. Д., Ирисханова К. М., Стрелкова Г. В. Языковой портфель — инструмент оценки и самооценки уровня владения современными языками в XXI столетии // Дидакт. — 2000. — №3. — С. 14–29.
3. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы. — Казань: КГУ, 1969. — 27 с.
4. Коммуникативная деятельность педагога. Краткий курс: Учебное пособие в помощь студентам/ Сост. Е. В. Яфарова. — Балашов: Изд-во „Николаев”, 2004. — 60с.
5. Кузьмина Н. В., Реан А. А. Профессионализм педагогической деятельности. — СПб: Знамя, 1993. — 54 с.
6. Слостенин В. А., Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы как объект теоретического исследования. — Теория и практика высшего педагогического образования: Межвузовский сборник научных трудов/ под ред. В. А. Слостенина. — М.: „Прометей”, 1993. — 389 с.
7. Столяренко Л. Д. Основы психологии. — Ростов н/Д: Феникс, 1999. — 736 с.

Корольова О. П. Критерии и уровни культуры педагогического общения.

В статье рассматриваются компоненты культуры педагогического общения (КПО), с их помощью выделяются показатели КПО. Описываются уровни КПО на основе выделенных критериев.

Ключевые слова: культура педагогического общения, компоненты, показатели, критерии, уровни КПО.

Korolyova O. P. Criteria and levels of teacher's culture of communication.

The article studies the components of teacher's culture of communication (TCC), figures of TCC are detached with the help of them. The levels of TCC are described on the basis of the detached criteria.

Key words: teacher's culture of communication, components, figures, criteria, levels of TCC.

Статья поступила в редакцию 18 октября 2006 г.